

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHI SHAXSINING
IJTIMOIY -PSIXOLOGIK RIVOJLANISHIGA MAKTAB MUHITINING
TA'SIRI**

Azamova Maftuna Xusanboyevna

Namangan viloyati Mingbuloq tumani 12-maktab psixologi

Yigitova Muharram Rahimjonovna

Namangan viloyati Mingbuloq tumani 27-maktab psixologi

ANNOTATSIYA: *Maktab hayotining birinchi bosqichi uchun shu narsa xarakterliki, bola sinfdagi va uydagi xulqini nazorat qiluvchi o'qituvchining yangi talablariga bo'ysunadi, shuningdek, o'quv fanlarining mazmuniga qiziqqa boshlaydi.*

Kalit so'zlar: *shaxs, psixologik, jismoniy, rivojlanish, maktab, boshlang'ich sinf, yosh davrlari.*

KIRISH

Kichik maktab yoshi deganda, biz odatda 6-10 yoshdagi bolani nazarda tutamiz. Maktabning 1-4 sinf (boshlang'ich sinf) to'g'ri keladi. Maktabgacha yosh bilan taqqoslaganda asosiy faoliyat turi o'qish hisoblanadi. Asosiy faoliyat turining almashinuvi bolaning psixologik rivojlanishiga ham ta'sir etadi. Xar qanday o'tish yoshi kabi, bu yosh ham o'z vaqtida ilg'ash va qo'llab-quvvatlash zarur bo'lgan rivojlanishning yashirin imkoniyatlariga boy. Mashhur bolalar shifokori Bendjamin Spokning yozishicha: "6 yoshdan keyin bola ota-onasini avvalgidek qattiq yaxshi ko'radi, lekin endi buni xamma joyda ham ko'rsatmaslikka harakat qiladi. Begona odamlarning oldida ota-onasi tomonidan ko'rsatilayotgan ortiqcha mehrdan uyaladi. Endi u tanimagan shaxslarga nisbatan avvalgidek qiziqish bilan qaramaydi, balki ularga nisbatan sovuqqon bo'lib, uning nazarida «zo'r inson» bo'lgan kishi bilangina munosabat o'rnatishga harakat qiladi. Ota-onasiga bo'lgan tobelikdan qochishga

harakat qilib, oilasi a'zosi bo'lmagan, lekin uning ishonchini qozongan

kattalardan maslahat so'rashi mumkin... Ota-onasining yaxshilik va yomonlik xaqidagi nasixatlarini esidan chiqarmagan xolda, xatto bu prinsiplarni o'zining shaxsiy g'oyasi sifatida qabul qiladi. Lekin yaqinlarining doimiy ravishda bu nasixatlarni takrorlayverishi, endi uni asabiylashtiradi, sababi u nima qilishini yaxshi bilsada, nega uni ongli inson sifatida qabul qilmayotganlarini chunmaydi.

«Bolaning jismoniy salohiyatining oshganligi nisbiy xarakterga ega bo'lib, umuman olganda bu yoshdagi bolalar tez toliqadi, birinchi darsning 25-30 daqiqalarida va ikkinchi darsdan keyin qattiq charchab, darsni qabul qilishlari tushib ketadi, bu xol kun uzaytirilgan guruhga qatnaydigan bolalarda yanayam kuchayadi»

Kichik yoshdagi maktab o'quvchisining jismoniy xususiyatlari quyidagilardan iborat: umurtqa pog'onasining barcha buxumlari shakllanadi, skeletning suyaklanishi hali yakunlanmaydi, 1-2-sinf o'quvchilari tez charchaydi (ayniqsa, yozma ishlarda), yurak mushaklari qon bilan yaxshi ta'minlanadi, bosh miya, ayniqsa, boshning peshona qismi kattalashadi.

Birinchi sinf o'quvchilari boshdan kechiradigan uch asosiy qiyinchilik bor: qiyinchilikning birinchi turi yangi maktab rejimi bilan bog'liq (o'z vaqtida uyg'onish va turish kerak, dars qoldirish mumkin emas, barcha darslarda jim o'tirish talab etiladi, uy vazifalarini bajarish lozim va boshqalar). Ikkinchi tur qiyinchilik o'qituvchi, sinfdoshlar va oiladagi o'zaro munosabatlar xususiyatidan kelib chiqadi. Qiyinchiliklarning uchinchi turi – o'quv yili o'rtalaridan o'quv materialini oshib boradi.

Maktabga qadam qo'yish bilan bola hayotida muhim psixologik o'zgarishlar sodir bo'ladi. U yangi rejimning ayrim muhim odatlarini o'zlashtiradi, o'qituvchi va o'rtoqlari bilan ishonchli munosabatlar o'rnatadi. O'quv materialini mazmuniga nisbatan paydo bo'lgan qiziqish asosida unda o'qishga bo'lgan ijobiy munosabat mustahkamlanadi.

Kichik maktab yoshi davomida bolalarning o'qishga munosabatida muayyan dinamika kuzatiladi. Dastlab ular o'qishga umumiy holda ijtimoiy faoliyat sifatida intilishadi. Keyin esa ularni o'quv ishining alohida usullari jalb etadi. Nihoyat, bola o'quv faoliyatining ichki mazmuniga qiziqib, o'quv-nazariy vazifalarni aniq-amaliy

vazifalarga mustaqil o'zgartiradi. Uning shakllanish qonuniyatlarini tadqiq etish zamonaviy bolalar va pedagogika psixologiyasi vazifalaridan biridir.

Jismoniy jarayonlar rivojlanishi butun kichik maktab yoshi davomida amalga oshadi. Garchi bolalar maktabga yetarli rivojlangan idrok bilan kelishsa-da (ularda ko'rish, eshitish o'tkirlashadi, ular turli shakllar va ranglarni yaxshi farqlaydilar), ularning o'quv faoliyatidagi idroki faqat shakl va ranglarni o'rganish va anglashdan iborat bo'ladi. Birinchi sinfda qabul qilingan predmetlar tarkibiy qismi va xususiyatlarining tizimli tahlili mavjud emas. Bolaning idrok etilgan predmetlarni tahlil qilish va farqlash imkoniyati unda shunchaki his etishdan ko'ra murakkabroq faoliyat turining shakllanishi bilan bog'liq. Kuzatish deb atalgan faoliyat turi maktabda o'qish jarayonida juda intensiv ravishda shakllanib boradi, keyinchalik idrok biror maqsadga qaratila boradi.

Bola kuzatuvchanligi haqida shaxsning alohida xususiyati sifatida gapirish mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda kichik yoshdagi o'quvchilarning barchasida bu muhim xislatni sezilarli rivojlantirish mumkin.

Maktabga keluvchi bolalar maqsadli diqqatga ega bo'lmaydilar, ular asosan bevosita o'zlari uchun qiziq bo'lgan, yorqinligi va noodatiyligi bilan ajralib turuvchi (ixtiyorsiz diqqat) narsalarga e'tibor beradilar. Maktab birinchi kundanoq boladan uni qiziqitirmaydigan narsalarni kuzatishni va ma'lumotlarni o'zlashtirishni talab qiladi. Bola asta-sekin diqqatini tashqi tomondan jalb etuvchi narsalarga emas, kerakli narsalarga yo'naltirish va qat'iy saqlashni o'rganib boradi. 2-3-sinfda ko'pchilik o'quvchilar allaqachon ixtiyoriy diqqatga ega bo'ladilar. Ixtiyoriy diqqat, uni u yoki bu masalaga maqsadli yo'naltirish – kichik maktab yoshining muhim yutug'idir. Kichik maktab yoshida diqqatning rivojlanishi ixtiyorsiz va ixtiyoriy diqqatning almashinuviga, uning hajmi kengayishiga va turli harakat turlari o'rtasida diqqatni taqsimlay olishga bog'liq.

Xotiraning rivojlanishi. Yetti yoshli bola asosan tashqi tomondan yorqin va emotsional jihatdan ta'sirli voqea, tasvir, hikoyalarni eslab qoladi. Lekin maktab hayoti shundayki, boshidanoq bolalardan materialni ixtiyoriy eslab qolish talab etiladi. O'quvchilar kun tartibi, axloq qoidalari, uy vazifalarini maxsus eslab

qolishlari, keyin esa ularga rioya etishlari lozim.

O'quv materialini eslab qolish alohida bilimni talab etadi. Usiz o'quv xotirasi zaif va tartibsizligicha qolaveradi. O'quvchi maxsus aniqlash, guruhlash va taqqoslashni talab etuvchi narsani bevosita eslab qolishga harakat qilayotganida bu «yomon xotira» pand beradi. O'quv materiali bilan ishlash usullarining shakllanishi «yaxshi xotira»ni yanada samaraliroq tarbiyalash yo'li sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayonda nutq ustida ishlash kabi xotiraning ixtiyoriy va ixtiyorsiz turlaridan oqilona foydalanish lozim. Aniq bir material bilan ishlashda ham shunday. Tasavvur qobiliyatining rivojlanishi ikki bosqichda kechadi. Dastlab yaratiluvchi obrazlar real ob'ektga yaqin tavsiflanadi (detallarga boy bo'lmagan holda). Ikkinchi sinf oxiri, keyin esa uchinchi sinfda ikkinchi bosqich boshlanadi. Avvalo, alomatlar va tarkibiy qismlar miqdori sezilarli tarzda oshadi. Yaratuvchi (reproduktiv) tasavvur kichik maktab yoshida barcha mashg'ulotlarda rivojlanadi. Kichik maktab o'quvchilarining biror predmetning kelib chiqishi va qurilishi shart-sharoitini ko'rsatishga harakat qilishi ularda ijodiy (produktiv) tasavvur rivojlanishida muhim psixologik asosdir.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari fikrlashining rivojlanishida ikki asosiy bosqich kuzaatiladi. Birinchi bosqichda (1-2-sinf) fikrlashda ko'rgazmali-harakatlilik ustunlik qiladi, uni yana amaliy-harakatlilik yoki hissiylik deb ham atashadi. Bu bosqichda bolalarning narsalarni umumlashtirishi predmetlarning yaqqol belgilari ta'siri ostida ro'y beradi. Fikrlash rivojlanishining ikkinchi bosqichi (3-sinf) o'quvchilar tomonidan tushunchalarning alohida xususiyatlari orasidagi o'zaro munosabatni bilib olish, ya'ni tasniflashga (masalan, «stol» – ot so'z turkumi) bog'liq. Bolalar o'qituvchiga u yoki bu tasnifni qanday o'zlashtirganliklari haqida hisob beradilar. Abstrakt, mavhum va nazariy fikrlash nisbatan murakkab fikrlash turining keyingi bosqichi bo'lib hisoblanadi.

Maktabda bola doimiy va maqsadli nazorat qilinuvchi aniq va keng axloqiy talablar tizimiga duch keladi. Yetti-sakkiz yoshli bolalar me'yor va qoidalar mohiyatini aniq tushunadi va ularni har kuni bajarishga psixologik jihatdan tayyor bo'ladi. Lekin o'qituvchi bundan har doim ham to'g'ri va o'z vaqtida foydalana

olmaydi. O'quvchini kichkina deb hisoblaydi va hokazo. Shuning uchun o'qituvchida aniq va ravshan tarbiya tizimi bo'lishi kerak.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari o'zaro munosabatining o'ziga xos xususiyati shundaki, ularning do'stligi, odatda, tashqi hayotiy shart-sharoitlar umumiylikiga va tasodifiy qiziqishlarga asoslanadi (bolalar bir partada o'tirishadi, sarguzashtli adabiyotga qiziqishadi va boshqalar). O'qituvchi fikri kichik maktab o'quvchisi uchun muhim va qat'iydir. Kichik maktab o'quvchilari uning mavqeini so'zsiz tan oladilar. Ular barcha masalalar yuzasidan o'qituvchiga murojaat qilishadi. Xuddi boshqa psixik jarayonlar kabi bolalar emotsiyasining umumiy xususiyatlari ham o'zgaradi. Kichik maktab yoshi davomida emotsiyalarni namoyon etishda o'zini tiyib turish kerakligini anglash kuzatiladi.

Emotsional holat barqarorlashuvining ortishi psixik jarayonlar unumdorligining shakllanishidir. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilari kattaroq o'quvchilar, shuningdek, o'smirlarga nisbatan ancha vazminroq. Ushbu davrning o'ziga xos jixatlarini ajratar ekanmiz, bolalar har xil bo'lishini esdan chiqarmaslik kerak. Bitta sinfdagi hech qachon ikkita bir xil xislatga ega o'quvchini topib bo'lmaydi. Bolalar nafaqat bilimlarni egallashdagi tayyorgarlik darajasi, balki har birining o'ziga xos individual-tipologik xususiyatlari mavjud.

XULOSA

Kichik maktab yoshi o'quvchisi shaxsining rivojlanishida maktab jamoasining ahamiyati juda katta. To'g'ri sinfdagi aksariyat o'quvchilar maktabga qadar maktabgacha tarbiya muassasalariga qatnagan bo'lsalarda, bu ikkala jamoaning bir-biridan farqli tomonlari mavjud. Maktab jamoasiga xos bo'lgan, bir maqsadga qaratilgan umumiy o'quv faoliyat bolalarni jipslashtiradi. Maktab tomonidan tashkillashtiriladigan turli tadbirlar, o'quvchilarda ijtimoiy ongning shakllanishiga, o'qituvchi raxbarligida mustahkamlanib boradigan urf-odatlar, qonun-qoidalarini yaratilishiga olib keladi. Albatta, bir jamoa bo'lib shakllanish va o'quvchi shaxsining ijtimoiy yo'nalganligi bir kunda paydo bo'lib qolmaydi. Uzoq vaqt davom etuvchi ushbu jarayon, o'qituvchidan tashkilotchilik, tarbiyachilik vazifalaridan tashqari, prognozlashtira olish hamda kuzatuvchanlikni talab

etadi. Shunday qilib, o'quvchi shaxsi o'quv faoliyati davrida shakllanadi. O'quvchi shaxsi rivojlanishining samaradorligi o'quv jarayonining to'g'ri tashkil etilganligiga, qonuniyatlarini mutanosibligiga bog'liq. Maktab insonni qanday ya'ni jamiyatga foyda keltiradigan yoki zarar keltiruvchi shaxs bo'lib yetishishida juda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullaeva S., Jabborov K., Kamalova S., Khaydarova R., Botirova D., & Baxtiyorov R. (2023). Enlightenment awakening as a guarantee of a stable society. Spast abstracts, 2(02). Retrieved from <https://spast.org/techrep/article/view/4449>
2. Бенджамин Спок Ребенок и уход за ним Издательство: Попурри, 2010 г.
3. Khaydarova R.A. (2021). The process of adaptation of young professionals in preschool education. International journal of academic pedagogical research (ijapr), 5(6), 10–1
4. Хайдарова Р.А. Влияние критического мышления на развитие патриотизма // Inter education & global study. 2024. №3.
5. Xaydarova R.A. Yosh mutaxassislarning kasbiy adaptatsiyasi jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi texnologiyalardan foydalanish samaradorligi Oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences // 2021. № special issue